

Seminaariraportti Uskontotieteen päivä 2017: Uskonnot maailmanpolitiikan näyttämöillä. Helsinki 31.03.2017

Mikko Kurenlahti
Helsingin yliopisto

Maaliskuun 31. päivänä 2017 vietettiin jälleen Suomen Uskontotieteellisen seuran ja Helsingin yliopiston uskontotieteen oppiaineen järjestämää Uskontotieteen päivää. Vuosittaisessa tapahtumassa toteutetaan tutkimustiedon yhteiskunnallista vaikuttamistehtävää tarjoamalla kaikille kiinnostuneille mahdollisuus tutustua uskontotieteen ajankohtaisiin tutkimusteemoihin asiantuntijaesitelmien ja yhteisen keskustelun muodoissa.

Vuoden 2017 teemana oli "Uskonnot maailmanpolitiikan näyttämöillä" linkittyen samannimiiseen Ulkoasianministeriön rahoittamaan Helsingin yliopiston uskontotieteen oppiaineen tutkimushankkeeseen. Hanke tuottaa vuonna 2018 julkaistavan suomenkielisen tietokirjan uskonnon ja politiikan ajankohtaisista risteymistä eri puolilla maailmaa. Kirjassa alan asiantuntijat analysoivat muun muassa uskonnon ja ulkopoliittikan yhteyksiä Yhdysvaltojen ja Venäjän poliittisilla kentillä, uskonnon roolia YK:n toiminnassa, uskonnollisen nationalismin merkitystä Aasiassa sekä nykyajan uskonnollista ekstremismia. Tilaisuuden järjestäjien näkökulmasta oli ilo huomata, että teema veti selvästi aiempia vuosia runsaslukuisemman kuulijakunnan paikalle, jonka seurauksena koko tilaisuus täytyi vaihtaa suunniteltua suurempaan saliin.

Uskontotieteen päivän puhujat oli tänä vuonna valikoitu tulevan "Uskonnot maailmanpolitiikan näyttämöillä" -teoksen kirjoittajien joukosta. PhD Tiina Airaksinen avasi uskonnollista nationalismia Aasiassa, FT Kaarina Aitamurto jakoi näkemyksensä ortodoksisen kirkon vaikutuksesta Venäjän ulkopoliittikkaan, FT Markku Ruotsila avasi uskonnon ja politiikan yhteenliittymiä Yhdysvalloissa ja prof. Hannu Juusola esitteli uskonnollisen identiteetin ja sektarianismin merkitystä Lähi-Idässä. Tilaisuudessa jaettiin perinteisesti myös uskontotieteen gradupalkinto, joka tänä vuonna osoitettiin FM Roosa Haimilalle luonnonkatastrofien selittämistä kognitiivisesta näkökulmasta tarkastelevasta pro gradu -tutkielmasta "'Olikohan tsunami jonkinlainen opeus'. Luonnonkatastrofin yliluonnollinen tarkoitus ja tieteelliset selitykset internetkeskustelussa".

Tilaisuutta saapui avaamaan rauhanvälitystyön pitkäaikainen asiantuntija, kansanedustaja Pekka Haavisto, joka korosti puheenvuorossaan kulttuurien ja uskontojen tuntemuksen merkitystä kansainvälistyvässä ja globalisoituvassa maailmassa. Haaviston näkökulmasta keskustelu uskontojen tai muiden hengellisten tekijöiden merkityksestä kansainvälisillä areenoilla on

usein Suomessa turhan yksinkertaistavaa. Henkilökohtaisesti hän on useinkin joutunut pohtimaan länsimaisen rationaalisuuden merkitystä verrattuna esimerkiksi henkisiin, uskonnollisiin, historiallisiin tai traditionaalisiin argumentteihin. Esimerkiksi konfliktitilanteissa ratkaisevat dialoginavaukset saattavat usein liittyä varsin irrationaalisilta vaikuttaviin ideologisiin tai jopa teologisiin argumentteihin. Haaviston mukaan tästä huolimatta Suomessakin valloilla oleva ajattelutapa on etsiä konfliktien alkuperille enemmänkin aineellisia syitä liittyen esimerkiksi luonnonvaroihin. Selvästi Haavisto koki, että uskontojen lukukyvyn vahvistumiselle, kulttuurien tuntemukselle sekä keskustelulle uskonnollisten ja hengellisten tekijöiden roolista maailmanpolitiikassa on tässä ajassa merkittävä tarve.

Päivän ensimmäisessä asiantuntijaesitelmässä ääneen pääsi dos., PhD Tiina Airaksinen, joka on erikoistunut nationalismiin, kansallisen identiteetin sekä naisten toimijuuden tutkimukseen Aasiassa sekä alueen uskonnollisiin ja poliittisiin liikkeisiin. Airaksinen toimii Aasian tutkimuksen yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa. Puheenvuoro keskittyi kahteen tapausesimerkkiin, joita olivat buddhalainen nationalismi Burmassa eli Myanmarissa sekä islamilainen nationalismi Indonesiassa. Molemmissa esimerkeissä uskonnolla on keskeinen rooli uudenlaisen yhteisöllisen ymmärryksen ja kansallisen identiteetin rakentumisessa. Burmalaisien buddhalaisien nationalismi sotilasjuntan jälkeisenä aikana rakentuu monin tavoin uskonnollisen retorikan pohjalta, jossa keskeisessä roolissa on rohingya-kansaan kuuluvan muslimiväestön sulkeminen kansallisen identiteetin ulkopuolelle. Rohingyojen kansalaisuus sekä kansalaisoikeudet kielletään ja syntyvien vastakkainasettelujen kautta enemmistön muodostaman buddhalaisen sisäpiirin ylläpitämä ”me ja muut”-retoriikka rakentaa maassa uudenlaista yhteisöllisyyttä, jonka alkuperää tai rakentumista ei voida ymmärtää ilman uskonnon roolin huomioimista.

Indonesian kontekstissa Airaksinen keskittyi Pancasila-aatteeseen ja islamilaiseen nationalismiin, jossa varsin voimakkaalla tavalla tuodaan yhteen uskonnon ja valtion symboleja. Uskonto ja kansallinen identiteetti yhdistyvät valtiollisella tasolla symboliksi, joka kuvaa Indonesian islamilaisen yhteisön mielikuvaa itsestään huomattavasti tarkemmin kuin monet sanat tai teesit. Pancasila-aatteen symbolina toimivassa vaakunassa esiintyvät yhtä jumalaa kuvaava tähti, kaikkia ihmisiä jumalan luomina ja sorrosta vapaina olentoina kuvaava ketju, kansallista yhtenäisyyttä ja isänmaallisuutta symboloiva puu, demokraattisia oikeuksia edeltävää vastuuta jumalalle kuvaava häränpää sekä sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoista kansallista hyvinvointia kuvaavat riisi ja puuvilla. Nationalismi Indonesian kontekstissa merkitsee täten erityisesti rakkautta isänmaata kohtaan sekä kansallisen yhtenäisyyden vaalimista, mutta tämän merkitys liitetään erottamattomasti yhteen uskonnollisen retorikan kanssa.

Aasian uskonnollisesta nationalismista siirryttiin tarkastelemaan ortodoksisen kirkon vaikutusta Venäjän ulkopolitiikkaan. Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutissa vanhempana tutkijana työskentelevä FT Kaarina Aitamurto on erikoistunut muun muassa venäläiseen uuspaikanuuteen sekä islamiin ja uskontopolitiikkaan Venäjällä. Otsikosta huolimatta huomiota kiinnitettiin paljon myös uskonnon rooliin Venäjän sisäpolitiikassa sekä muutenkin yhteiskunnassa. On huomattava, että ortodoksisen kirkon asema Venäjällä on selkeästi kasvanut viimeis-

ten 10 vuoden aikana. Ennen Medvedevin presidenttiyttä uskonnon poliittinen rooli oli selkeästi heikompi, vaikka ortodoksinen kirkko onkin säilynyt 90-luvulta asti yhtenä Venäjän luoteuimmista instituutioista. Maan 90-luvun sekasorrosta kumpuaa myös kriittinen suhtautuminen liberalismia kohtaan sekä kurin ja konservatismiin arvostaminen, joiden rooli Venäläisessä politiikassa on selkeästi vahvistunut 2010-luvulla. Siirryttäessä 90-luvulta nykypäivään myös itsensä ortodokseiksi luokittelevien kansalaisten määrä on Venäjällä kasvanut voimakkaasti, mutta tämä ei kuitenkaan Aitamurron mukaan suoraan tarkoita uskonnollisen uskon kasvua. Ortodoksinen kirkko voidaan ymmärtää venäläisiä yhdistävänä moraalisena kehyksenä ja kansallisena uskontona, jolloin sen odotetaan toimivan kansallisten perinteiden säilyttäjänä ja näiden avulla kansaa yhdistävänä toimijana.

Juuri kirkon nauttima luottamusasema ja auktoriteetti tekevät siitä miellyttävän yhteistyökumppanin valtiovallalle. Aitamurron näkökulmasta laajan kannatuksen lisäksi ortodoksinen kirkon poliittisen vaikutusvallan kasvua selittää myös kirkon ja valtion etujen lähentyminen. Kremlin nykyistä johtoa ja Venäjän ortodoksista kirkkoa yhdistävät erityisesti perinteiset arvot, konservatiivisuus ja kristillisuus, joihin yhdistyy piirteitä vanhasta venäläisestä messianismista, jonka mukaan maalla on tärkeä rooli globaalina pelastajana maailmanhistoriassa. Erityisesti Putinin konservatiivinen ideologinen linja sekä ortodoksinen kirkon johtajaksi vuonna 2009 nousseen Kirillin myönteinen suhtautuminen yhteistyöhön valtiovallan kanssa ovat vaikuttaneet kirkon ja Venäjän hallinnon yhtenevään linjaan sekä sisä- että ulkopoliittikan kysymyksissä. Patrioottisen ideologian kasvaessa on valtiovalta löytänyt merkittävää tukea toiminnalleen muun muassa kirkon sosiaalieettisestä ohjelmasta, jossa patriotismi nähdään tärkeänä sosiaalisena ja uskonnollisena hyveenä. Ulkopoliittiseen toimintaan, kuten Krimin liittämiseen takaisin Venäjään, on vastaavasti löydetty perusteluja kirkon linjausten kanssa yhdenmukaisesta uskonnollisesta retoriikasta.

Messianistiseen maailmankuvaan liittyy kiinteästi myös hengellisen turvallisuuden ulottuvuus, jonka mukaan Venäjän täytyy puolustaa perinteisiä arvojaan ulkopuolisia uhkia vastaan. Ulkopoliittisesti tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että Venäjä etsii Aitamurron mukaan vaihtoehtoja länsimaiselle kulttuurille sekä erityisesti amerikkalaiselle yksinapaiselle maailmankuvalle. Liittolaisia on lähdetty etsimään muun muassa Iranista. Kirkon ja valtiovallan kiinteä yhteistyö vaikuttaa Venäjällä johtaneen molempien tahojen etuja palvelemaan tilanteeseen, mutta samalla on syytä huomioida, että uskonnon lisääntyminen julkisessa tilassa sekä paluu aiemmin vahvasti maallisiin instituutioihin herättää niin Venäläisen yhteiskunnan kuin ortodoksinen kirkonkin sisällä monia tunteita. Perustellusti voidaankin kysyä: miten Putinin hallinnon kaatumisen vaikuttaisi ortodoksinen kirkon rooliin Venäjällä? Ortodoksisuuden ja Venäjän politiikan yhteyksistä keskusteltaessa onkin Aitamurron mukaan tärkeä huomioida kirkon moniäänisyys, uskonnon vaihtelevat roolit eri yhteyksissä sekä yhteiskunnallisten muutosten vaikutus kirkon tulevaan asemaan.

Uskonnon roolia yhdysvaltalaisen politiikan kontekstissa avasi FT Markku Ruotsila, joka toimii Helsingin yliopiston Pohjois-Amerikan kirkkohistorian ja Tampereen yliopiston Yhdysvaltain ja Ison-Britannian historian dosenttina. Ruotsila korosti, että Yhdysvallat on läpi historiansa

ollut länsimaisittain poikkeuksellisen uskonnollinen yhteiskunta, jonka harjoittama politiikka on aina ollut hyvin uskonnollista ja vastavuoroisesti uskonnollisuus vahvasti poliittista. Venäjän tavoin myös yhdysvaltalaisista ajatusmaailmaa leimaa käsitys maasta erityislaatuisena muiden valtioiden joukossa. Molemmille kansakunnille lankeaa omasta näkökulmastaan messiaaninen rooli kristillisen maailman esitaistelijoina. Yhdysvaltojen kontekstissa on myös syytä huomata, ettei pääosin eri puolilta maailmaa saapuneista siirtolaisista koostuvaa kansakuntaa käytännössä yhdistä mikään muu kuin jaettu käsitys amerikkalaisuudesta, joka on käsityksenä aina ollut vahvasti uskonnollinen. Yhdysvallat on nähty uutena Jerusalemina, uniikkisesti kristillisenä tilana, joka omalla esimerkillään näyttää mallia muulle korruptoituneelle maailmalle. Vaikka tämä alun perin selkeän teologinen rakennelma on nykyään sekularisoitunut, voidaan Ruotsilan mukaan edelleen väittää tästä juontuvan amerikkalaisen elämäntavan sakralisoitumisen lävistävän koko yhdysvaltalaisen kulttuurin. Väistämättä nämä ajatukset vaikuttavat myös maan ulkopoliittikkaan ja laajemmin maailmanpolitiikkaan.

Uskonnon näkyvää yhteiskunnallista roolia selittää Ruotsilan mukaan omalta osaltaan Yhdysvaltojen julkisen tilan näkeminen uskontojen markkinapaikkana, jossa uskopohjaiset toimijat ovat läpi maan historian joutuneet kilpailemaan keskenään jäsenistä ja rahoituksesta. Tähän kilpailuun on kiinteästi liittynyt niin hengellisten kuin aineellisten hyödykkeiden tarjoamista sekä konkreettista toimintaa yhteiskunnallisten rakenteiden muuttamiseksi. Eri tavoin ajattelevat toimijat ovat pyrkineet perustelemaan oman olemassaolonsa sekä osoittamaan merkittävyytensä osallistumalla näkyvästi maan julkiseen keskusteluun ja poliittiseen toimintaan. Käytännössä poliittisten ja uskonnollisten jakolinjojen, kristillisen oikeiston tukemien republikaanien sekä kristillisen vasemmiston tukemien demokraattien, molemmin puolin jaetaan kristilliseen uskoon pohjaava käsitys Yhdysvaltojen globaalista missiosta ja maan erityisasemasta. Eri puolien väliset erot näkyvät enemmänkin näiden käsitysten käytännön merkitykseen liittyvissä painotuksissa ja tulkinnoissa. Uskonnon merkittävä yhteiskunnallinen rooli on pakottanut myös yhdysvaltalaiset poliitikot ylläpitämään kuvaa uskonnosta henkilökohtaisesti merkittävänä tekijänä, mikä näkyy erityisesti presidenttien toiminnassa ja puheissa. Vastaavasti monet ulkopoliittiset toimijat pyrkivät perustelemaan toimintansa myös uskonnollisesti, vaikka kyse ei olisi millään tavoin uskonnollisesti motivoituneesta toiminnasta. Kuvaavaa on se, että myös alati kasvava uskonnottomien kansalaisten joukko jakaa pitkälti yhtäläisen kuvan Yhdysvaltojen erityisasemasta, joka nimenomaan pohjautuu alun perin selkeän uskonnolliseen retoriikkaan. Ruotsila ei uskokaan yhteiskunnan sekularisoitumisen merkittävästi vaikuttavan uskonnon yhteiskunnallisen vaikutusvallan laskuun Yhdysvaltojen poliittisella kentällä.

Päivän viimeisen esityksen piti Helsingin yliopiston Lähi-Idän tutkimuksen professori Hannu Juusola, jonka aiheena oli Lähi-Itä, uskonnollinen identiteetti ja sektarianismi. Sektarianismi on vaikeasti hahmotettava käsite, josta politiikan ja uskonnon alueilla puhutaan tänä päivänä hyvin paljon. Ensisijaisesti tällä tarkoitetaan tiettyyn uskonnolliseen ryhmään liittyvää sosiaalista identiteettiä ja tämän politisoitumista. Toistaiseksi ilmiö on ollut voimakkain Lähi-Idässä, missä kyse on erityisesti sunnimuslimien ja šiialaisten välisestä suhteesta. Lähi-Idän kontekstissa on tärkeä huomata, että valtionmuodostus tapahtui alueella voimakkaasti ulkoapäin, jolloin eri ryhmittymät alkoivat reagoida pääosin länsimaiden painostukseen hakemalla tukea

omasta kulttuurisesta perinteestään. Tämä ilmiö on Juusolan mukaan kehittynyt sykleissä 1970-luvulta eteenpäin, jolloin erityisesti Pakistanissa ja Iranissa alettiin voimakkaasti vahvistaa sektariaanista identiteettiä. Arabikevättä seurannut kaaos on syklin viimeisimpiä vaiheita, joka entisestään vahvisti ilmiötä. Uus-islamisaatio oli toisin sanoen alun perin pitkälti sosiaalinen ilmiö, joka johti uskonnon vahvaan politisoitumiseen, jolle ei Juusolan mukaan ole näkyvissä loppua. Lähi-Idän poliittisella kentällä vastatusten ovat juuri sektarianistiset ryhmät sen sijaan että kyse olisi esimerkiksi sosiaaliluokista. Ilmiön tekee entistä vaikeammaksi hahmottaa se, että usein on vaikea määrittää ovatko konfliktit pohjimmiltaan uskonnollisia vai enemmänkin etnisiä.

Juusola korosti, että islamilaisen maailman suurin konflikti liittyy sektarianismin myötä nimenomaan sisäiseen maailmaan, jossa jakolinjat menevät paljolti uskonnollisten ryhmien mukaisesti. Ei voida puhua minkäänlaisesta yhtenäisestä muslimimaailmasta, joka yhdessä esimerkiksi vastustaisi länsimaista maailmaa. Lähi-Idässä on muun muassa syntynyt useita järjestöjä, joiden ideologiassa sektarianistinen viha ja vihapuhe ovat nousseet hyvin keskeiseen asemaan. Esimerkiksi ääri-islamistiset järjestöt Isis ja Al-Qaida eroavat toisistaan siinä, että Isiksen toiminnassa nimenomaan taistelu šiialaisia harhaoppisia vastaan on noussut jopa toiminnan keskeisimmäksi tavoitteeksi. Sektarianistinen maailmankuva on johtanut siihen, että toista ryhmää ei enää välttämättä lueta lainkaan osaksi samaa uskontoperinnettä, vaan kyseessä tulkitaan olevan täysin oman uskon vastakohta. Sektarianismin kaltaisten ilmiöiden vahvistumiseen johtaa Juusolan mukaan yleensä varsin tyypillisesti valtion heikkous, jolloin käännyttään hakemaan tukea määrättyiltä ryhmittymältä. Vaikka vastaavien toisistaan eriytyneiden ja politisoituneiden uskonnollisten identiteettien voidaan väittää olleen tavalla tai toisella aina olemassa, korostavat useimmat tutkijat näiden selkeässä etusijalle nousemisessa olevan kyse nimenomaan modernista ilmiöstä.

Vuoden 2017 Uskontotieteen päivä tarjosi erinomaisten asiantuntijaesitelmiensä myötä mielenkiintoisen näkökulman uskontojen erottamattomaan ja keskeiseen rooliin maailmanpolitiikassa. Elämme selkeästi aikaa, jossa konfliktit ovat globaalissa kontekstissa saaneet yhä enemmän uskonnollisen konfliktin piirteitä ja jossa erilaisten identiteettien merkitys vaikuttaa alati kasvavan. Kuten Pekka Haavisto tilaisuuden avauspuheessa korosti, tarvitaan nykypäivänä yhä enemmän kulttuurien tuntemusta ja uskontojen ymmärrystä, jotta uskonnon ja politiikan välisiä yhteenliittymiä sekä erilaisten konfliktien alkusyitä voitaisiin ymmärtää entistä syvällisemmin.